

כ"ד אלף בשכם, בשיטים ובתלמידי ר"ע

א. שרשרת מתים בשכם, בשיטים ובתלמידי רבי עקיבא

גמרא ידועה מספרת: "שנים עשר אלף זוגים תלמידים היו לו לרבי עקיבא מגבת עד אנטיפרס. וכולן מתו בפרק אחד מפני שלא נהגו כבוד זה לזה. והיה העולם שמם [רש"י: שנשתכחה תורה] עד שבא ר"ע אצל רבותינו שבדרום ושנאה להם. רבי מאיר ורבי יהודה ורבי יוסי ורבי שמעון ורבי אלעזר בן שמוע, והם הם העמידו תורה אותה שעה. תנא כולם מתו מפסח ועד עצרת. אמר רב חמא בר אבא, ואיתימא ר' חייא בר אבין: כולם מתו מיתה רעה. מאי היא? א"ר נחמן: אסכרה" (יבמות סב, ע"ב).

גם אם ניקח בחשבון ש"עם הצדיקים מדקדק ה' כחוט השערה"¹ העונש נראה קשה וקיצוני לעומת החטא. לכבוד חבר היא הנהגה ראויה,² אבל אינה אפילו מצוה מפורשת בתורה. היא אינה חשובה וחובה ככיבוד אב ואם, רב, נשיא וזקן המפורשים בתורה. זו גם אינה מצוה שכלית שאין צורך להזכירה, שכן חבר הוא בדרגה שווה, ואינו "מעל" האדם שחייב לכבדו. יתירה מזו: גם מי שאינו מכבד אחד מאלו הנזכרים לעיל שחיובם מן התורה - אינו חייב מיתה! וקל וחומר לא מיתה נוראה כזו, של עשרים וארבעה אלף תלמידי חכמים שמותירים את העולם שמם בלא תורה?! וכך העיר האדמו"ר מסוכצ'וב: "מתו בין פסח לעצרת מחמת שלא נהגו כבוד זה בזה", אף שאין זה מחייבי כריתות ומיתות בית דין ולא מיתה בידי שמים" (שם משמואל ויקרא, ל"ג בעומר, אמור תרע"א).

תשובתו של השם משמואל היא: "מפני שהיה עליהם לתקן החטא עשרים וארבעה אלף שנפלו בשיטים, וביארנו שם (בהגדה של פסח, ספירת העומר) שהחטא נצמח ממה שהיו נחשבים ל'יש' בעיני עצמם ועל כן הם שלא נהגו כבוד זה בזה,

¹ כך למדה הגמרא: "ונקדש בכבודי" (שמות כט, מג) אל תקרי 'בכבודי' אלא במכובדי... והיינו דאמר רבי יוחנן מאי דכתיב 'נורא א-להים ממקדשך' (תהלים סו, לו), אל תקרי 'ממקדשך' אלא ממקודשך - בשעה שעושה הקב"ה דין בקדושו מתיירא ומתעלה ומתהלל" (זבחים קטו, ע"ב). רש"י מביא מקורות אלו על הפסוק 'בקרובי אקדש' (ויקרא י, ג).

² כידוע, כך נאמר במשנה: "יהי כבוד חברך חביב עליך כשלך" (אבות ב, טו). אכן, במקום אחר הסברנו שהחובה לתת כבוד אינה באה בהכרח משום הזכות של מי שמגיע לו כבוד, אלא חובת כל אדם לכבד כל אחד [גם מי שלא מגיע לו כבוד], כפי שאמרו שם "איזהו מכובד? המכבד את הבריות" (שם ד, א). עיין במאמר 'כבוד לפושעים' בעיוני פרשה שמות, עמ' 152.

הוא מפאת חוסר ביטול עצמי, וכל אחד נחשב ל'יש' בעיני עצמו, על כן נענשו אז על החטא הקדום" (שם).

בפירוש ל'יקוטי אנשי שם' שבחומש רב פנינים, מביא סיוע לקשר זה מסדר הפסוקים שבסוף פרשת בלק. שם נאמר: "ותעצר המגפה מעל בני ישראל. ויהיו המתים במגפה ארבעה ועשרים אלף" (במדבר כה, ח-ט). הוא שואל: "דמתחילה הוי ליה למימר ויהיו המתים במגפה ואחר כך ותעצר המגפה? [זה הסדר ההגיוני: קודם מתו אנשים במגפה, ואח"כ נעצרה המגפה]. והענין, דאיתא בברכת שמואל פרשת שופטים בשם המקובלים, עשרים וארבעה אלף תלמידי רבי עקיבא שמתו בין פסח לעצרת היו גילגולים של עשרים וארבעה אלף אלו שמתו בעוון שיטים. ואמרו חז"ל (יבמות סב, ע"ב) שמתו מפני שלא נהגו כבוד זה בזה".

"וזה שאמרו חז"ל (סוטה ד, ע"ב) 'כל המתגאה, בידוע שנכשל באשת איש'. כי בגלגול הקודם חטאו באשת איש ממש, ופגמו בכלה הכלולה ל"ב נתיבות,³ ולכן מתו בל"ב יום מפסח עד ל"ג בעומר. וייתכן דמיתת תלמידי רבי עקיבא מרומז בפסוק זה. אחר שאמר ותעצר המגפה מעל בני ישראל' אמר ויהיו המתים במגפה ארבעה ועשרים אלף, יראה שאף שנעצרה המגפה [בשיטים, שמתו בה עשרים וארבעה אלף שאינם מוזכרים בפסוק] מתו עוד הפעם עשרים וארבעה אלף [תלמידי רבי עקיבא] בשביל חטא זה".

קשר נוסף בין כ"ד האלפים שמתו בעוון השיטים, לבין הספירה ומות כ"ד אלף תלמידי רבי עקיבא, הוא המספר מ"ט. שכן בנות מואב החטיאו את ישראל, "ומלת 'מואב' עולה מ"ט" (רבינו בחיי, דברים לד, ו).⁴ בשם הרב משה שפירא מואב: "והנה איתא בקדמונים (ספר מגלה עמוקות,⁵ אופן כו) שהעשרים וארבעה אלף תלמידים שמתו באו לתקן הפגם של עשרים וארבעה אלף משבט שמעון שמתו במגפה על דבר פעור כשזנו עם בנות מואב". ומביא, שכן כתב הגר"א בפירוש ספרא דצניעותא (פ"א, ד"ה מלך רביעי), וכן הוא בליקוטי תורה (פרשת וירא, סוד עמון ומואב).⁶

³ ייתכן שכוונתו לל"ב פעמים שמופיע שם א-להים במעשה בראשית (בראשית א, א-ב, ג) שהם כנגד ל"ב נתיבות חכמה בהם ברא והנהיג את העולם.

⁴ רבינו בחיי מזכיר זאת לענין קבורת משה מול בית פעור ולא לענין שלנו.

⁵ רבי נתן נטע שפירא מקרקוב (ה'שמ"ה - ה'שצ"ג), מרבני פולין ומחשובי המקובלים בתקופתו. חיבר כמה ספרים בנגלה ובנסתר, וביניהם ספר מגלה עמוקות [על שמו הוא נקרא], ובו רנ"ב [252] אופנים להסביר את תפילת משה רבינו "אעברה נא" בפרשת ואתחנן.

⁶ אפיקי מים בענייני ספירת העומר ושבועות, עמ' קנח ועמ' קסב הערה צו.

הרב שפירא מביא עוד מספר מגלה עמוקות שכתב בשם האר"י, שכ"ד אלפים שנפלו במגפה על דבר פעור, היו כולם משבט שמעון, "והוא כנגד מה ששמעון הרג כ"ד אלפים בשכם". כבר הראשונים הוכיחו שהמתים במגיפה על דבר פעור היו כולם משבט שמעון. רש"י: "לפי החסרון דחסר משבט שמעון במנין זה [שבפרשת פינחס] ממנין הראשון שבמדבר סיני, נראה שכל כ"ד אלף - נפלו משבטו של שמעון" (במדבר כו, יג). וכך כתב רבינו בחיי: "ויהיו המתים במגפה ארבעה ועשרים אלף - וכולם היו משבט שמעון". וכן יש ללמוד מהחסרון הגדול שמצינו במנינם שבסדר פנחס, מן המנין שהיו בראשונה במדבר סיני⁷ (במדבר כה, ז). הרב כשר מביא מדרש: "מספר שבטו של שמעון... מפני מה נתמעטו? מפני מעשה זמרי... משבטו של שמעון כ"ד אלפים ומשאר השבטים שני אלפים"⁸.

רבינו בחיי מוכיח זאת גם מתחילת פרשת פנחס: "השיב את חמתי מעל בני ישראל ולא כליתי את בני ישראל בקנאתי" - שלא חלה מדת הדין חוץ מהשבט הזה. 'לא כליתי את בני ישראל' - אחד מישראל. נמצאת למד, שְהִשְׁבַּת הַחֲמָה [=השיב את חמתי] גרמה קיומם של ישראל, שאלמלי כן היו כלין. ואם כן, פנחס גרם לישראל אורך ימים ושנות חיים מאותו זמן עד סוף העולם... ולכך זכה לחיות לאין תכלית, מדה כנגד מדה, כי פנחס זה אליהו (רעיא מהימנא)" (במדבר כב, יא). וכידוע, "אליהו חי הוא" (מו"ק כו, ע"א); "אליהו עדיין הוא קיים" (סדר עולם רבה, א).⁹

שְלוש התחנות של המספר עשרים וארבעה אלף, האחת מפורשת בתורה [שבט שמעון בשיטים], האחת מפורשת בחז"ל [תלמידי רבי עקיבא] והאחת בתורת הנסתר בשם האר"י [שכם]. במאמר זה ננסה ללמוד מה הקשר בין שלושת המקרים, ומתוך כך נלמד על עבודת ה' שלנו בימי ספירת העומר. הציר המחבר את כל האירועים הוא ציר הכבוד והקלון, כפי שיבואר לקמן.

ב. כבוד וקלון בפרשת שכם

הסיפור של שכם בן חמור אשר טימא את דינה בת יעקב, הוא הראשון בסדרת עשרים וארבעה אלף איש. התורה מתארת איך בני יעקב גרמו לאנשי שכם למול

⁷ במנין הראשון היו פקודיהם 59,300 (במדבר א, כג) ובשני 22,200 (שם כו, יד), דהיינו חסרו 37,100 איש. ירידה כזו דרסטית, שאיבדו קרוב לשני שלישים ממספרם, אין באף שבט. והסברה היחידה לחסרון זה טמונה בהנחה שכל העשרים וארבעה אלף שמתו בבעל פעור, היו משבט שמעון שנשיאו חטא בחטא זה.

⁸ תורה שלמה בלק כה, ט, אות פט. עמ' קפד.

⁹ וכן באבות דרבי נתן: "ואליהו חי וקיים עד שיבוא משיח" (פרק לח).

את עצמם, ואז "בהיותם כואבים" הרגו שמעון ולוי כל זכר בעיר. לפי האר"י, אלה עשרים וארבעה אלפים שמתחילים את הסדרה. כל הסיפור הידוע הזה טובב על ציר הכבוד - והחרפה [בעיקר החרפה], כאשר חלק מהנקודות מפורש בפסוקים, וחלקם עולה מפירושי חז"ל והמפרשים. אנו נתייחס למוטיב ה"חרפה" שבפרק, לפי סדר פסוקיו.

א. "ותצא דינה בת לאה אשר ילדה ליעקב לראות בבנות הארץ" (לד, א) מה שגרם להמשך "וירא אותה שכם בן חמור... ויקח אותה וישכב אותה ויענה" (לד, ב). בתנחומא דרשו: "ותצא דינה לראות - ולהראות" (תנחומא ישן וישלח, י). אנו יודעים שַׁבַּת ישראל כשרה מקיימת בעצמה "כל כבודה בת מלך פנימה" (תהלים מה, יד)¹⁰ אבל דינה "בשביל שהיתה רגילה פדרנית [=לצאת תמיד] גרמה תקלה לעצמה... לא יצאה אלא להראות עצמה ויפיה וגרם לה החטא ודבק בה שכם"¹¹ חז"ל קשרו את יציאת דינה גם ליציאת אמה לאה: "כשם שיצאה אמה מקושטת לקראת יעקב לדבר מצוה...¹² כן יצאה בתה מקושטת לפריצות, וראתה [לאה את בתה] כזונה ולא מיחתה" (שכל טוב, בראשית לד, א). נזכיר כאן פסוק ממגילת איכה, ממנו עולה שכל אשה שמפקירה עצמה גורמת לזלזול ולחרפה גם מצד אוהביה: "כל מכבדיה הזילוה כי ראו ערוותה" (איכה א, ח). בגלל "הפתיחות היתרה", הפך הכבוד לזלזול.¹³

ב. "ובני יעקב באו מן השדה כשמעם ויתעצבו האנשים ויחר להם מאד כי נבלה עשה בישראל" (לד, ז). ואונקלוס תרגם: "ארי קלנא עבד בישראל", וכן בתרגום יונתן: "ארום קלנא עבד שכם בישראל". בעלי התוספות מדגישים, "כי נבלה עשה בישראל לשכב את בת יעקב" - כי נבלה אפילו עם בת הדיוט. כל שכן

¹⁰ תורת היופי היהודית גורסת, שאת היופי יש להפנים ולכסות אותו מעיני הרואים. כך פירש רש"י על יריעות האוהל שכיסו את יריעות המשכן: "למדה תורה דרך ארץ, שיהא אדם חס על היפה" (רש"י שמות כו, יג; המקור: ילקוט שמעוני ח"א, רמז תכב). בניגוד לתרבות המערבית הקלוקלת, שמחצינה את היופי ומגלה אותו ברבים ולרבים... ואז הוא הופך ממילא מיופי מכובד ליופי של קלקלה, תקלה וחרפה.

¹¹ תנחומא ישן וישלח, יז; ומדרש אגדה - מובאים בתורה שלמה לרב כשר, וישלח, עמ' 317-316.
¹² למרות שיציאת לאה נדרשת לזכותה "וישכב עמה בלילה הוא" [רש"י: הקב"ה סיעו שיצא משם יששכר] "וישמע א-להים אל לאה" [רש"י: שהיתה מתאוה ומחזרת להרבות שבטים] (בראשית ל, טז-יז).

¹³ יש לשים לב למהפך מקצה אל קצה. הרי כשאין מכבדים לא בהכרח מזלזלים, וייתכן מצב ניטרלי, שאינו כבוד ואינו זלזול. אבל כאן "כל מכבדיה - הזילוה". עיין במאמר 'אין תיקו במלחמה נגד עשו ועמלק', בספרי עיוני פרשה בראשית, עמ' 194.

עם בת יעקב שהוא אדם חשוב" (דעת זקנים על התורה לד, ז). ובעל אור החיים הדגיש מידת חרפה נוספת: "פירוש, כי יש במעשה זה שני דברי כיעור. האחד הוא אפילו אם היה לוקח אותה לו לאשה כדרך ארץ, אף על פי כן הוא חרפה להם לתת את בתם לאיש טמא... והשני הוא לעשות הדבר הזה בדרך שאפילו בין העמים, הדומים בגדר פחיתות [=העמים שרמת המוסר שלהם שווה] הוא דבר מגונה, כמו שאמרו חז"ל (בראשית רבה פ, ו; רש"י לד, ז) ש'משעה שלקה העולם בדור המבול עמדו וגדרו עצמם מן העריות" (אור החיים לד, ז).

ג. "ויאמרו אליהם לא נוכל לעשות הדבר הזה לתת את אחותנו לאיש אשר לו ערלה כי חרפה היא לנו" (לז, יד). כאן יצא מרצע החרפה מן השק, והוא מופיע בלשון התורה בנגלה. רש"י פירש: "שמץ פסול הוא אצלנו. הבא לחרף חבירו אומר לו 'ערל אתה', או 'בן ערל'. חרפה בכל מקום גידוף (רש"י שם). ואכן, כאשר מל יהושע את העם הנכנסים לארץ, אמר ה' ליהושע: "היום גלותי את חרפת מצרים מעליכם" (יהושע ה, ט), שהרי המצרים "בשר חמורים בשרם וזרמת סוסים זרמתם" (יחזקאל כג, כ), ולפי הרמב"ם המילה נועדה "למעט המשגל ולהחליש זה האבר... ותחסר בו התאוה היתרה... אמרו חכמים (בראשית רבה פ, יא) 'הנבעלת לערל קשה לפרוש הימנו'. זה החזק בטעמי המילה אצלי" (מורה נבוכים ג, מט).¹⁴

על הפסוק הזה, ועל המילה "היא" [חרפה היא לנו], שהכתיב שלה "הוא", נאמר במדרש: "אמר רבי יוחנן, גוי ועבד הבא על בת ישראל, הולד ממזר. כי חרפה היא לנו - מאוסה ערלה שנקראת חרפה. 'היא' קרי ו'הוא' כתיב. אמר לו, הברית הוא לנו מאבותינו והערלה הוא חרפה, ולכך נקרא 'היא' וכתוב 'הוא'".¹⁵ בספר 'חצי מנשה'¹⁶ מביא בשם ר"ש מגרמייזא הסבר לזה: "כי כשהוא נימול, והאשה טהרה וטבלה את עצמה מטומאת דמים, הרי כשנעשו לבשר אחד - האשה כבעלה וכאילו גם היא נימולה. ואם נבעלת לערל הרי היא כמוהו, וזה כי חרפה היא לנו לתת את אחותנו, הרי הערלה חרפה לאשה כשנבעלה [לערל] כמו לאיש [ולכן קרי "היא" וכתוב "הוא", לשניהם חרפה]."¹⁷

¹⁴ עוד על הקשר בין היציאה למצרים וברית המילה, תמצא במאמר 'משה, מילה וגאולה', בעיוני פרשה שמות עמ' 33 ואילך.

¹⁵ מדרש לקח טוב, מובא בתורה שלמה בראשית לד, אות לב, עמ' 323.

¹⁶ "פירושים על התורה מחכמי ספרד צרפת ואשכנז נעתקו מכתב יד" (לשון דף השער של הספר, שנדפס ע"י ר' מנשה גראסבערג מטרעסטינא, לונדון תרס"א).

¹⁷ מובא בתורה שלמה שם, בהערות לאות לב.

ד. "ויקחו את דינה מבית שכם ויצאו" (לד, כז), ודרשו חז"ל: "רבי יודן אמר, גוררין בה ויוצאים [הוציאו אותה בכח]. אמר רב הונא הנבעלת לערל קשה לפרוש. אמר רב הונא: אמרה 'ואני אנה הולך את חרפתי', עד שנשבע לה שמעון שנוטלה [שישאנה] הדא הוא דכתיב 'ובני שמעון... ושאל בן הכנענית' (בראשית מו, י) בן דינה שנבעלה לכנעני" (בראשית רבה פ, יא). הרי שגם דינה הבינה שהמצב שהיא הכניסה את עצמה לתוכו הוא מצב של חרפה. והחרפה גדולה שבעתים, כי קשה לה לפרוש וצריכים להוציא אותה משם בכח, בניגוד לרצונה.

ה. "ויאמר יעקב אל שמעון ואל לוי עכרתם אותי להבאישני ביושב הארץ" (לד, ל). המילה "עכרתם" אינה ברורה כל צרכה; רש"י פירש: "מים עכורים... ואגדה: צלולה היתה החבית ועכרתם אותה" (ע"פ בראשית רבה פ, ה). אבל על סמך המילה המתחברת אליה, "להבאישני", תרגם יונתן בן עוזיאל: "למפקא שמי ביש", וכן פירש רשב"ם: "להבאישני - את ריחי, כמו 'אשר הבאשתם את ריחנו' (שמות ה, כא)". ושם וגם כאן הכוונה להוצאת שם רע, שם של חרפה.

ו. "ויאמרו, הכוונה יעשה את אחותנו?" (יד, לא). במדרש למדו חז"ל: "מה הם נוהגים בנו מנהג הפקר?" (בראשית רבה פ, י). רש"י תימצת את לשון החרפה במילה אחת "הפקר", ותרגום יונתן הרחיב: "וכאיתא מטעייא נפקת ברה דלית לה תבוע [= שאין לה אחראי] יעבד ית אחתנא"! כנגד כל החרפות שנמנו בפרק זה, שמעון ולוי דורשים את כבוד אחותם ואת כבוד בית ישראל ומשפחת יעקב אבינו. וכך כתב רש"ר הירש: "עוד על ערש מותו נראה את האב הישיש מקלל את ה' עֲבָרָה" הקשה, אך מברך את המניעים ואת הרוח. עוד נראה את המעמד שהעניק לשמעון ולוי בקרב יעקב - ישראל, מעמד מחוסר כוח ומעמד של פיזור,¹⁸ למען לא תפרוץ החרב שבידיהם כל גבול בישראל. ועם זה, רוחם החזקה הֶעֱרָה תמיד לכבוד וליעוד המוסרי והרוחני, תישאר קיימת ופעילה... חרב זו שלוי הפנה כאן כלפי חוץ, להצלת כבודה המוסרי של האחות הופנתה אחר כך כלפי פְּנִים... ואת אָחיו לא הכיר ואת בניו לא ידע' (דברים לג, ט) "רש"ר הירש בראשית לד, כה-לא) - לשמור על כבוד ה'!

ז. נסיים את העיון בענייני כבוד וחרפה שבפרק זה, בהערה לא-צפויה של המדרש על הפסוק הקודם לפרק שלנו: "ויצב שם [בשכם] מזבח ויקרא לו א-ל א-להי ישראל" (לג, כ). ודרשו חז"ל: "אמר ריש לקיש, ויקרא לו א-ל א-להי ישראל"

¹⁸ "שמעון ולוי אחים כלי חמס מכרותיהם... ארור אפם כי עז ועברתם כי קשתה אחלקם ביעקב ואפיצם בישראל" (בראשית מט, ה-ז).

אמר: אתה א-לוה בעליונים, ואני א-לוה בתחתונים.¹⁹ רב הונא בשם רבי שמעון לקיש אפילו חזן הכנסת אינו נוטל שררה לעצמו, ואתה נטלת לעצמך? מחר בתך יוצאת ומתענה. הדא הוא דכתיב 'ותצא דינה' (בראשית רבה פ, ד).

הוי אומר: כל הסערה של פרקנו, מקורה לכאורה בבקשה מופרזת של יעקב אבינו לכבוד? כידוע, חז"ל מייחסים ליעקב "חטא" נוסף, שבגינו באה עליו צרת דינה: "ואחד עשר ילדיו" (בראשית לג, כג) ודינה היכן היתה? נתנה בתיבה ונעל בפניה. אמר: הרשע הזה עינו קמה, שלא יתלה עיניו בה ויקח אותה ממני. אמר לו הקב"ה 'למס מרעהו חסד' (איוב ו, יד)... לא ביקשת להשיאה למהול, הרי היא נשאת לערל. לא ביקשת להשיאה דרך היתר, הרי היא נשאת דרך איסור. הדא הוא דכתיב 'ותצא דינה' (בראשית רבה עו, ט). ואנו נוסף: לא ביקשת להשיאה דרך כבוד, הרי היא נשאת דרך חרפה. ושוב אנו מסיימים בנושא המרכזי של הפרק - בנושא החרפה!

ג. הקלון בחטא בעל פעור בשיטים

ה"תחנה" השניה של עשרים וארבעה אלף איש, היא בחטא בעל פעור בשיטים, שם נאמר "ויהיו המתים במגפה ארבעה ועשרים אלף" (במדבר כה, ט), ולעיל הבאנו את דברי האר"י "שעשרים וארבעה אלפים שנפלו במגפה על דבר פעור היו כולם משבט שמעון, והוא כנגד מה ששמעון הרג עשרים וארבעה אלפים בשכם". בפרק זה נראה ונסביר, שעבודת בעל פעור היתה החשבת החרפה והזלזול בצורה קיצונית, ובזה יש כאן המשך למעשה שכם בן חמור בדינה.

ראשית, נבהיר ונדגיש מה הם 'כבוד' ו'קלון' ומה הקשר שלהם לתארים 'כבד' ו'קל'. על הפסוק "ובוקר וראיתם את כבוד ה'" (שמות טז, ז), כתב הרש"ר הירש: "כבוד הוא הכובד הרוחני, והוא מציין את ההתרשמות ממהותו הרוחנית - מוסרית של דבר. כשם שמשקל הכובד של דבר משקף את מהותו החומרית, כן מראה תחושת הכבוד על גודל המהות הרוחנית - מוסרית" (שם). וכעין זה כתב על הפסוק: "ועשית בגדי קודש לאהרן אחיך לכבוד ולתפארת" (שמות כח, ב): "כבוד אינו אלא 'כְּבֹד' במשמעות רוחנית. בו מתבטא התוכן הרוחני והמוסרי שבתכונת המהות".

¹⁹ רש"י הרגיש בקושי, ולכן הסביר שם: "לא שהמזבח קרוי א-להי ישראל, אלא על שם שהיה הקב"ה עמו והצילו, קרא שם המזבח על שם הנס, להיות שבחו של מקום נזכר בקריאת השם".

נסביר ונרחיב: המשקל הגשמי של הדבר גורר התייחסות שונה; חפץ קל - אין צורך להתחשב בו [=להחשיבו] כלל. אבק פורח, עלה נידף ודף נייר, אינם מצריכים התייחסות. ככל שעולה משקלו של החפץ חייבים להתחשב בקיומו. ישנם חפצים שחייבים להעבירם ממקומם כדי לעבור, ואם החפץ כבד מאוד לא ניתן להזיזו כלל, ואז חייבים לשנות מסלול ולעקוף אותו. ואם החפץ גם גדול מאוד וגם כבד מאוד או מחובר לקרקע [כגון קיר] - אין ברירה, ואי אפשר להתקדם. כובד של חפץ משפיע אפוא על דפוסי התנהגותנו ועל תכנון צעדינו. הוא הדין לענין הכובד הרוחני - הכבוד; כשאדם מזלזל בדבר או בענין, אינו מחשיבו כלל, והוא אינו בעל משמעות כלפיו, וכלפי מחשבותיו ותוכניותיו. ככל שעולה רמת הכבוד שהאדם רוחש לאותו חפץ - הוא מחשיב את הדבר, ומתחשב בו. חפץ זה נעשה משמעותי לגביו ומכתיב את צעדיו. ה', שהוא "מלך הכבוד", מכתיב כל צעד מצעדינו וכל נשימה מנשימותינו.

מה היא עבודת בעל פעור? "במה עובדין לזו? אמרו לו, אוכלין תרדין ושותין שכר [רש"י: תרדין משלשלין את המעים, וכן שכר חדש] ומתריזין בפניה... תנו רבנן, מעשה בסבטא בן אלס שהשכיר חמורו לנכרית אחת. כיון שהגיע לפעור אמרה לו: המתן לי עד שאכנס ואצא. לאחר שיצאה אמר לה אף את המתיני עד שאכנס ואצא... נכנס פער בפניו וקנח בחוטמו. והיו משרתי ע"ז מקלסין לו ואומרים: מעולם לא היה אדם שעבדו לזו בכך" (סנהדרין סד, ע"א).

ר' חיים שמואלביץ הסביר את הענין המשונה של ע"ז של בעל פעור: "ביאור הדברים הוא, שמהות ע"ז של פעור היתה בפריצת כל הגדרים, שהרי אף עובדי ע"ז גדורים הם לכבד את אלילם ולעובדו [דהיינו, זה אמנם "זר", אבל יש "עבודה". יש כללים, גדרים ודרך לכבד את האליל]. לעומת זאת, עובדי בעל פעור אין להם שום גדרים. אף את אלילם ביזו עד לעפר. אין לדעתם שום ערך שחייבים לכבדו ולהעריכו. ויותר מכך המציאו אליל שכל עבודתו - בביזויו. וכל כמה שמבזין אותו יותר - יותר עובדים את הע"ז בכך. וזה שקנח בחוטמו והגיע לשיא הביזויו - הוא השיג השיא של ע"ז זו. ומובן היטב כח משיכתה של ע"ז זו, שהרי עניינה שהכל הפקר לאדם ואינו גדור בשום גדר וודאי שיש בזה כח משיכה גדול מאד" (שיחות מוסר תשל"ב, מאמר לד, עמ' קכו).

נוסיף לכאן את הערת הרב הוטנר על פירוש רבינו יונה לפסוק: "ואיש לפי מהללו" (משלי כז, כא): "אם הוא משבח המעשים הטובים והחכמים והצדיקים, תדע ובחנת כי איש טוב הוא, ושורש הצדק נמצא בו" (שערי תשובה ג, קמח). הרב

הוטנר כתב: "דלכאורה פירוש הכתוב הוא, דהאיש ניכר מתוך אופן ההילול שבני אדם מהללים אותו. ולזה בא רבינו יונה להוציא, ומפרש ד'איש לפי מהללו' היינו מתוך מה שאדם מהלל". ולכן כתב: "שלכח זה של הכרת החשיבות, נמצא בנפש התנגדות גדולה. יש בנפשו של אדם, נטיה חריפה לזלזול. לעומת כח החשיבות, נמצא בנפש כח שאינו רוצה לסבול שום חשיבות, ובזילותא ניהא ליה".

והוא ממשיך: "אם נעמיד לפנינו את השאלה, מה הוא המקום אשר בו המציא האדם את החשיבות היותר גדולה, לשקר היותר גדול? בלי ספק שהתשובה על זה תהיה עבודת אלילים. כי אין לך חשיבות יותר גדולה מן ה'עבודה', ואין לך שקר יותר גדול מן האליל. באופן שאצל אדם העובד את האליל כח ההילול ניצח את כח הזלזול. שכל עצמה של 'עבודה' אינה אלא מציאות של הילול [=החשבה, התבטלות], אבל כח ההילול פועל כאן בשטח של הפך האמת" (פחד יצחק, פורים ענין א, עמ' כז-כט).

לפי מה שנתברר, העבודה הזרה של בעל פעור אינה כח ההילול לדבר שקר, אלא כח הזלזול והחרפה לדבר שהוא חרפה בפני עצמה. אין כאן "עבודה" שהיא זרה, אלא זרות ומוזרות של אי החשבה וזלזול - בתוכן שהוא אכן מזלזול וחרפה. דבר זה מתאים הן לע"ז של בעל פעור והן לזנות מבית מדרשה של מואב. כל גילוי ערוה הוא חרפה, "ואת עלית על כולנה" - אדם שבא על בנותיו, שזו היא שיא החרפה. ממש שבירת ורמיסת כל המוסכמות. כך דרשו חז"ל על לוט: "כל מי שהוא להוט אחר בולמוס של עריות, לסוף מאכילין אותו מבשרו [סופו שיזנה עם בנותיו]" (בראשית רבה נא, ט; רש"י בראשית כ, לג). "לסוף" - משמע, הדיוטא התחתונה של החרפה - "אוכל את בשרו"²⁰

אבל עיקר הזלזול והחרפה נעוץ בשם "מואב"! גם אם עבר אדם עבירה ועשה נבלה בישראל, ראוי לו להתבייש ולטמון עצמו בקרקע. אבל זו מצעקת את חטא הניאוף בשם בנה: מואב - מַאֲב! וכל זמן שהיא נושאת את שמו, היא מזכרת את חרפת עוונה; "מאכילין אותו מבשרו"! כך למדה הגמרא: "אין הקב"ה מקפח שכר כל בריה, אפילו שכר שיחה נאה, דאילו בכירה דקא אמרה 'מואב' [רש"י: לשון פריצות שהוא מאביה] אמר לו הקב"ה למשה 'אל תצר את מואב ואל תתגר במ

²⁰ במדרשים רבים מוצאים שהלשון הנקיה לענייני ביאה היא לשון אכילה. כגון: "כי אם את הלחם אשר הוא אוכל" (בראשית לט, ו), "קראן לו ויאכל לחם" (שמות ב, כ). וכן לפי הזוהר חטא אדם הראשון, שהיה בביאה, והתורה מתארת אותו בלשון אכילה [וראה עוד בבלי יקר בראשית כה, לד בענין העבירות של עשו] על כל זה עיין בספרי הסתרים באסתר עמ' 236-239.

מלחמה, מלחמה הוא דלא - הא אנגריא עביד בהו. ואילו צעירה דאמרה 'בן עמי' [והתביישה במעשיה] - 'אל תצורם ואל תתגר במ' - כלל" (בבא קמא לח, ע"ב).²¹

ומעשה אמהות סימן לבנות; כעבור שנים רבות פורצת מלחמה בין ישראל למואב, רק שאין זו מלחמה רגילה בה נלחמים גברים מול גברים. כאן שולחת מואב לשדה הקרב את הבנות, ובראשן את בת המלך - כזבי בת צור. ההפך הגמור מ"כל כבודה בת מלך פנימה"! כאן נסגר המעגל "ותצא דינה", ועשרים וארבעה אלף מתים בשכם: "ותצא כזבי בת צור" - "וייהיו המתים במגפה".

ד. עבודת הכבוד בספירת העומר

שתי הפרצות הגדולות במסגרת הכבוד של עם ישראל כפי שתוארו לעיל, מעשה דינה ומעשה בעל פעור, לא היו יכולים להישאר ללא תיקון. התיקון הזה מתבקש ואף מוכרח, בשעה שאנו מבקשים להתקרב אל מקורות הכבוד החשובים שבעולם, הלא המה הקב"ה והתורה. כפי מה שהגדרנו לעיל בשם רש"ר הירש, הכבוד הוא ה'כובד' הרוחני, ושניהם - הכבוד והכבוד - מציינים את מידת התחשבותנו בחפץ, באדם או בענין הנדון. ככל שכבודו או כבודו גדולים, הוא נעשה משמעותי יותר לגבינו, ואנו מתכננים את צעדינו ותכניותינו בהתאם לכך.

ברור, שהגורם המכובד ביותר שאנו מתחשבים בו ללא סייג ושיור, הוא הקב"ה, המצווה והשולט על כל תנועה מתנועותינו, דיבור מדברינו ומחשבה ממחשבותינו, הן בדברים שמעבר לבחירתנו והן בדברים הנתונים להחלטתנו, אנו מחשיבים את דעתו, רצונו ומצוותיו כגורם יחיד ומוחלט במעשינו. ואכן הקב"ה הוא "מלך הכבוד": "מי הוא זה מלך הכבוד? ה' צ-באות הוא מלך הכבוד סלה" (תהלים כד, י); "בהיכלו בולו אומר כבוד" (תהלים כט, ט) ו"מלא כל הארץ כבודו" (ישעיהו ו, ג). ה' הוא "מלך העולם", וכידוע עניינו של המלך הוא הכבוד.²² לכן

²¹ לשם הגילוי הנאות יש להזכיר גם גמרא המדברת בשבחה: "לעולם יקדים אדם לדבר מצוה, ובשביל לילה אחד שקידמתה בכירה לצעירה זכתה וקידמתה ארבעה דורות בישראל למלכות" (נזיר כג, ע"ב), רש"י: ארבעה - עובד, ישי, דוד ושלמה, ואילו לצעירה לא אתת בישראל עד רחבעם [בן שלמה], דהוה מנעמה העמונית" (שם כד, ע"א ד"ה זכתה). הגמרא אינה מכנה את מעשה הבכירה אפילו כ"עבירה לשמה", אלא כמצוה. וראה עוד שם: "משל ללוט ושתי בנותיו עמו, הן שנתכוונו לשם מצוה - וצדיקים ילכו במ" (כג, ע"א). בספרי רות דוד ומשיח עמ' 321 הבאתי סיפור מדהים שמספר רבי משה פיינשטיין בענין צדקתן של בנות לוט, המובא בהקדמת אגרות משה חלק ח עמ' 15.

²² אשר על כן ברכת המלך היא "שחלק מכבודו..." וגם "מלך שמחל על כבודו אין כבודו מחול" (קידושין לב, ע"א; כתובות יז, ע"א). כי אין מלוכה בלא כבוד!

אומר בעל התהלים "הבו לה' כבוד ועוז, הבו לה' כבוד שמו..." (כט, א-ב).

לבד ממה שהקב"ה והתורה הם אחד (זוהר, אחרי עג, ע"א), התורה היא הכלי שדרכו מתגלה הקב"ה בעולם. לכן, אם הגדרנו את הקב"ה כ"מלך הכבוד", דהיינו כמושג שאנו כפופים רק לו, מתבטלים אליו, מחשיבים אותו ומתחשבים בו - כל זה נכון לגבי התורה ומצוותיה, שדרכם מדבר ה' אל בריותיו בעולם הזה. לכן מרובים המקורות המדברים על הכבוד שיש לתת לתורה, לנושאי דברה - תלמידי החכמים, ולכל מי שלומד אותה. כך נאמר על התורה: "ואין כבוד אלא תורה, שנאמר 'כבוד חכמים ינחלו'" (אבות ו, ג); "הוי אוהב את התורה ומכבדה" (דרך ארץ זוטא, א). ועל פי מאמרים אלו יסד הפייטן את החרוז: "שישו ושמחו בשמחת תורה, ותנו כבוד לתורה".

"כבוד התורה" הוא מושג ערטילאי-משהו. בעולם הזה מתגלית התורה באישיותם של תלמידי חכמים, ועל כן כבוד הקב"ה שדיברנו בו, שמתבטא בתורה, בא לידי ביטוי מעשי ביחס לתלמידי חכמים. בעשרות מאמרים מבטאים חז"ל את הדרישה לכבד את נושאי דגל התורה בעולם הזה: "כי מכבדי אכבד ובוזי יקלו" (שמואל א' ב, ל) - זה המכבד בני תורה" (תנחומא בראשית, ב); "כבוד חכמים ינחלו" - אלו ישראל שמכבדים את התורה. ולפי שישראל משמרין את התורה, עתיד הקב"ה להנחילם כסא של כבוד" (במדבר רבה יא, א); "מאן דיליף אורייתא דאיתקריאת כבוד - אקרי מלך" (זוהר במדבר רנג, ע"ב).

במיוחד יש חובת כבוד כלפי רב שלימד את האדם תורה: "הלומד מחבירו פרק אחד או הלכה אחת או פסוק אחרת או דיבור אחד או אפילו אות אחת, צריך לנהוג בו כבוד, שכן מצינו בדוד, שלא למד מאחיתופל אלא שני דברים בלבד,²³ קראו רבו אלופו ומיודעו..." (אבות ו, ג). וכבר נפסק להלכה: "כשם שאדם מצווה בכבוד אביו ויראתו, כך הוא חייב בכבוד רבו ויראתו יותר מאביו. שאביו מביאו לחיי העולם הזה ורבו שלמדו חכמה מביאו לחיי העולם הבא" (רמב"ם, הלכות תלמוד תורה ה, א). במשנה שנינו: "יהי מורא רבך כמורא שמים" (אבות ד, טו), ואמרו "כל החולק על רבו כחולק על השכינה, שנאמר (במדבר כו, ט) 'בהצותם על ה'" (סנהדרין קי, ע"א).

²³ בל נטעה לחשוב ששני הדברים שלמד דוד מאחיתופל עומדים ברומו של עולם. הן שתי הנהגות פשוטות ורגילות: "אין דברי תורה מתקיימים אלא בחברים [בחברותא ולא בלימוד לבד], וכשתלך להתפלל, רויך, כאדם ההולך אחרי המלך" (כלה רבתי, ה).

לכן, כפי הנראה, נבחרה התקופה של ספירת העומר שהיא הכנה לקבלת התורה כדי לאחות את קרעי החרפה שנתבארו לעיל, ועם הדגשת כבוד התורה וכבוד לומדיה הייחודי בתקופה זו של ההכנות לקבלת התורה, תתקן ותיעלם הפרשה של החרפה, הזלזול וחוסר הכבוד, מן ההיסטוריה של עם ישראל.²⁴

כפי שנתבאר במאמר 'ספירת העומר - ספירת הקילוי?' - כל עניינה של הספירה היא לעלות מדרגת עולם הזה לדרגת עולם הבא, ממ"ט שערי טומאה למ"ט שערי קדושה. בשם האר"י מדגישים כי "מואב" בגימטריה מ"ט, ולוט הוא סימן לטוּתא [קללה בארמית],²⁵ ועל כן בימים אלו עלינו להפוך את הקללה לברכה, וכנגד פרצות החרפה יש להרבות בכבוד התורה ולומדיה.

אשר על כן, מרובים מאד החיובים של אחדות בעם לקראת קבלת התורה. ידועים דברי המכילתא: "ויחן שם ישראל נגד ההר" (שמות יט, ב) - כאיש אחד בלב אחד" (מכילתא, יתרו שם). ובמכילתא דרשב"י מרחיב: "כאן הוא אומר 'ויחן', שם חניה אחת נתן בלבם כדי שיאהבו זה את זה ויקבלו את התורה". וכך דורשים גם את ההלכה שאם אות אחת מספר התורה פסולה - נפסל הספר כולו (עי' רמב"ם הלכות ס"ת ז, יא), כי כשיש בעם ישראל פירוד, ואפילו אם אחד מהם פסול - נפסל הספר כולו. ובפירוש נאמר בפסוק: "ויהי בישורון מלך, [מתי?] בהתאסף ראשי עם יחד שבטי ישראל" (דברים לג, ה).

מתוך ים המקורות המדברים על אחדות עם ישראל הנובעת מעסק התורה, נזכיר שגם בוויכוח בין חכמים אומרים "אלו ואלו דברי א-להים חיים" (עירובין יג, ע"ב). ונביא קטע מתורת הראי"ה קוק בענין זה: "אמר רבי אלעזר אמר רבי חנינא, תלמידי חכמים מרבים שלום בעולם, שנאמר (ישעיהו נד, יג) 'וכל בניך לימודי ה' ורב שלום בניך' - אל תקרי 'בניך' אלא 'בניך' (ברכות סד, ע"א). וכתב הרב: "יש טועים שחושבים שהשלום העולמי לא יבנה כי אם ע"י צביון אחד בדעות ותכונות. וא"כ כשרואים תלמידי חכמים חוקרים בחכמה ודעת תורה, וע"י המחקר מתרבים הצדדים והשיטות, חושבים שהנה הם גורמים למחלוקת והפך

²⁴ תירוצים נוספים לשאלה מדוע מיתת תלמידי רבי עקיבא היתה בתקופת ספירת העומר נמצאים במהרש"א: "דאפשר דכל אחד דיבר לשון הרע והיה מספר בגנות חבירו וסימן ללשון הרע אסכרה. ואמר שמתו בין פסח לעצרת להורות שמתו בהשגחה [ולא ממחלה גשמית] כי הוא הזמן ממוצע לבריאות וקרוב לרפואה כדאמרינן בשבת... " (חידושי אגדות יבמות סב, ע"ב). ועיין גם חידושי אגדות למהר"ל כאן, ומהר"ל בנתיב התורה פרק יב.

²⁵ הרחיב דברים בעניין זה הרב משה שפירא, בשיעוריו שנדפסו בספר אפיקי מים לספירת העומר ושבועות, עמ' קנז, במאמר 'בלעם ומואב וכ"ד אלף דר"ע'.

השלום. ובאמת אינו כן, כי השלום האמיתי אי אפשר שיבוא לעולם כי אם דווקא ע"י הערך של ריבוי השלום. הריבוי של השלום הוא שיתראו כל הצדדים וכל השיטות, ויתברר איך כולם יש להם מקום כל אחד לפי ערכו ומקומו ועניינו.

הרב ממשיך לבאר: "ואדרבא, גם העניינים הנראים כמיותרים או כסותרים, ייראו כשמתגלה אמיתת החכמה בכל צדדיה שרק ע"י קיבוץ כל החלקים וכל הפרטים וכל הדעות הנראות שונות, וכל המקצועות החלוקים, דווקא על ידם יראה אור האמת והצדק ואהבתו ואור תורת אמת. על כן תלמידי חכמים מרבים שלום, כי במה שהם מרחיבים ומילדים דברי חכמה חדשים בפנים מפנים שונים שיש בהם ריבוי וחילוק עניינים, בזה הם מרבים שלום... 'ורב שלום בניך' - הריבוי של השלום הוא רב שלום בניך - אל תקרי 'בניך' אלא 'בונך', כי הבנין יבנה מחלקים שונים והאמת של אור העולם יבנה מצדדים שונים, משיטות שונות, שאלו ואלו דברי א-להים חיים" (עין אי"ה שם, אית שסא).²⁶

כך דרשה הגמרא: "אשרי הגבר אשר מלא את אשפתו מהם לא יבושו כי ידברו את אויבים בשער" (תהלים קכז, ה) - "מאי 'את אויבים בשער'? אמר ר' חייא בר אבא, אפילו האב ובנו הרב ותלמידו שעוסקין בתורה בשער אחד - נעשים אויבים זה את זה [רש"י: מתוך שמקשים זה לזה, ואין זה מקבל דברי זה], ואינם זוים משם עד שנעשים אוהבים זה את זה, שנאמר (במדבר כא, יד) 'על כן יאמר בספר מלחמות ה' את והב בסופה', אל תקרי 'בסופה' אלא בסופה [רש"י: הכי דריש לה 'ספר מלחמות' - מלחמה שעל ידי ספר - אהבה יש בסופה]" (קידושין ל, ע"ב). דהיינו: בשעת הוויכוח - "סופה" וסערת-קרב, כי כל אחד משוכנע בצדקתו ומנסה לשכנע בצדקת הבנתו את חברו הטועה. אבל בסופה - אהבה. כי אלו ואלו דברי א-להים חיים, ורב שלום בניך, ויש כבוד גם לדעה החולקת.²⁷

בית המדרש שנועד להאדיר בעם ישראל הבנה זו, לקראת מתן תורה - חג האחדות וחג "כבוד חבירו" - הוא בית מדרשו של רבי עקיבא. הרי ראש הישיבה, רבי עקיבא, הוא שחרט חרט על דגלו את הסיסמה: "ואהבת לרעך כמוך" (ויקרא יט, יח) - זה כלל גדול בתורה" (בראשית רבה כד, ז). וכן: "את ה' א-להיך תירא" - לרבות תלמידי חכמים". הוא גם דרש: "חביב אדם [כל אדם!] שנברא בצלם. חיבה יתירה

²⁶ מובא גם בעולת ראוי"ה ח"א, עמ' של.

²⁷ אכן, בישיבות רגילים לריתחא דאורייתא, כאשר הוויכוח בין החברים בחברותא עולה לטונים גבוהים, ומתוך שכל אחד משוכנע בצדקת הבנתו הוא לפעמים מבטל את הבנת חברו בלשון חריפה... אבל אינם זוים משם אלא בחיבוק וחיוך של אהבת אמת.

נודעת לו שנברא בצלם, שנאמר 'כי בצלם א-להים עשה את האדם' (אבות ג, יח). תלמידי רבי עקיבא היו אמורים לקיים "יהי כבוד חברך חביב עליך כשלך" (אבות ב, טו), ולכן הגמרא אינה מונה אותם כ"עשרים וארבעה אלף תלמידים" אלא כ"שנים עשר אלף זוגים תלמידים" (יבמות סב, ע"ב). כי הם היו אמורים להיות בגדר 'חברותא', שעליה נאמר "או חברותא או מיתותא" (תענית כג, ע"א). בכך היו אמורים תלמידי רבי עקיבא להחזיר עטרה ליושנה; כנגד חרפת עשרים וארבעה אלף הרוגי שכם וכנגד חרפת עשרים וארבעה אלף המתים במגפת פעור, יש עשרים וארבעה אלף תלמידים שנוהגים כבוד זה בזה, ולקראת קבלת התורה שהיא 'כבוד' - מקבלים את עול מלכותו של 'מלך הכבוד'!

ה. תלמידי רבי עקיבא נכשלים בתיקון החרפה

להוותנו, לא עמדו תלמידי רבי עקיבא במשימה, "וכולן מתו בפרק אחד מפני שלא נהגו כבוד זה לזה" (יבמות סב, ע"ב). אין הכרח לומר שתלמידי רבי עקיבא ירדו לדיוטא תחתונה של הלבנת פנים, קללות וצעקות של דופי אחד על השני. כנראה תלמידי רבי עקיבא לא השכילו להפנים את ענין כבוד החבר, והידיעה שתורת אמת נבנית מצירוף הדעות של כולם ביחד. הם טעו את הטעות המצוינת במקורות דלהלן.

כך דרשה הגמרא על הכתוב: "רש ואיש תככים נפגשו מאיר עיני שניהם ה'" (משלי כט, יג) - "משעה שהתלמיד הולך אצל רבו ואומר לו 'למדני תורה', אם מלמדו - מאיר עיני שניהם ה'. ואם לאו - 'עשיר ורש נפגשו, עושה כולם ה', מי שעשאו לזה חכם עושה אותו לרש, לרש - לזה עושה אותו חכם" (תמורה טז, ע"א).

במדרש מובאת דרשה זו בצורה יותר קיצונית: "כי ימוך אחיך" (ויקרא כה, כו) 'רש ואיש תככים נפגשו' (משלי כט, יג), 'עשיר ורש נפגשו, עושה כולם ה'" (שם כב, ב). 'רש' - זה רש בתורה, 'איש תככים' - זה ששונה סדר או שני סדרים. עמד רש עם איש תככים, אמר לו: השנני [=למדני] פרק אחד, והשנהו - 'מאיר עיני שניהם ה' - קנו העולם הזה והעולם הבא. 'עשיר ורש נפגשו' - עשיר בתורה ורש בתורה. אמר אותו רש לאותו עשיר: השנני פרק אחד, ולא השנהו. אמר לו: אנא בעי למיתב ומתניתך ב'משקין' או ב'מאימתי' [אני רוצה ללמוד פרק בסוף הש"ס - פרק 'משקין' (מסכת מכשירין פרק ו), או בתחילת הש"ס 'מאימתי קורין את שמע בערבית']²⁸, קום ותני עם דכוותך [למד עם מישהו ברמה שלך, עם בחור צעיר וכו',

²⁸ ואפשר להבין משפט זה בלשון תמיהה: אמר לו, וכי אין לי מה לעשות? רק ללמוד איתך משנה

לא עם 'תלמיד חכם' מדופלם כמוני] - עושה כולם ה'; מי שעשאו לזה חכם יכול לעשותו לרש ומה שעשה לזה טפש יכול לעשותו חכם" (ויקרא רבה לד, ד).

תלמידי רבי עקיבא לא הבינו שהלימוד בחברותא מוסיף גם למי שנחשב לצד החזק בין השנים. הם לא העריכו את דעתו של השני, וחשבו שכל החכמה וכל האמת קבועה רק אצלם, ומכאן באו לידי "לא נהגו כבוד זה בזה". אבל המדרש יורד לשורש העניין ומוצא בהם פגם שורשי נוסף: "י"ב אלף תלמידים²⁹ היו לו לרבי עקיבא מעכו ועד אנטיפרס וכולן בפרק אחד [מתנות כהונה: בין פסח לעצרת] מתו. למה? שהיתה עיניהם צרה אלו באלו... ובסוף העמיד שבעה³⁰... אמר להם: פְּנִי, הראשונים לא מתו אלא שהיתה עינם צרה אלו לאלו, תנו דעתכם שלא תעשו כמעשיהם. עמדו ומלאו כל ארץ ישראל תורה" (בראשית רבה סא, ג).

אם כן, שורש ה"לא נהגו כבוד זה בזה" נובע מזה "שהיתה עיניהם צרה אלו לאלו". כך הביא הרב חיים פרינדלנדר בשם הרב מפוניבז':³¹ "הגמרא מציינת את המעשה השלילי שלהם שלא נהגו כבוד זה בזה, ורבי עקיבא גילה להם שהגורם הוא צרות העין. מעל פני השטח ראו שלא כיבדו אחד את השני כפי ערכו, ומיעטו בחשיבות השני. אבל לא ידעו את הגורם [האמיתי] לכך. צרות עין פירושו, שלא יכולים לסבול שלשני טוב. חוששים שמא הוא לוקח ממה שמגיע לי כי כל הזמן חשים את השני כמי שמתחרה ונוגס מחלקי... הסבא מקלם כתב: התורה צריכה בית קיבול, אדם שטבעו גס, התורה אינה שוכנת בו... אם אין לו לב טוב, אינו נושא בעול עם חבריו ואינו מייקר את השני, הוא 'אנוכי' ומאבד את ערך התורה ואינו מסוגל להיות כלי לקבלת התורה".³²

ולהלן הוא מצטט מדברי רבינו יונה: "וענין שונאי ה' נמצא לפעמים גם באנשים שהם עושים המצוה, ונזהרים מכל עבירה במעשה ולשון, אם נפשם רעה

בראש או בסוף הש"ס? עיין בעץ יוסף כאן.

²⁹ גם במדרש זה וגם במדרש כזה המופיע בקהלת רבה יא, א מדובר על "שנים עשר אלפים תלמידים" ולא שנים עשר אלף זוגות תלמידים כמקובל. כך כתב גם המאירי בפתיחה לפירושו על מסכת אבות. אולם ייתכן שגם במקורות הללו הכוונה לזוגות, שהרי בגמרא (כתובות סב, ע"ב - סג, ע"א) מבואר שהיו לר"ע י"ב אלף תלמידים לאחר י"ב שנה של לימוד תורה, ובי"ב השנים הבאות העמיד עוד י"ב אלף תלמידים, עד שבא לעירו עם עשרים וארבעה אלף.

³⁰ וכן הוא בקהלת רבה שם [וראה שם מי הם התלמידים], ולא כאמור בתלמוד הבבלי (יבמות סב, ע"ב) שהעמיד חמישה תלמידים.

³¹ הרב יוסף שלמה כהנמן (תרמ"ח - תשכ"ט), מייסד וראש ישיבת פוניבז' בליטא ובבני ברק.

³² הסבא מקלם, הרב שמחה זיסל זיו ברודא (חכמה ומוסר ח"א, א).

ובקרב לבם יקשה להם כאשר חבריהם עוסקים בתורה, וירע בעיניהם בהיות בני אדם עובדים את ה' ויראים מלפניו. כאשר תאמר על האיש אשר לא יחפוץ שיכבדו בני אדם את המלך ויעבדוהו [כי הוא רוצה שרק הוא יכבד את המלך, ובזה כאילו יגדל ערכו בעיני המלך] - כי הוא שונא את המלך [אדם כזה באמת אוהב את עצמו ושונא את המלך, כי מי שאוהב את המלך רוצה שהרבה אנשים יעבדו אותו] (שערי תשובה שער ג, אות קס).

ומסביר הרב פרידלנדר: "רבינו יונה מלמד אותנו יסוד גדול. צרות עין עלולה להביא חס וחלילה שגם אנשים עובדי ה'... יתדרדרו למצב שיקראו שונאי ה'. זאת ועוד: מחמת צרות העין שקשה להם לראות בהצלחת השני, נהפכה מטרתם בעבודת ה' - עבור כבודם האישי, ולא למען כבוד שמים שהוא התכלית האמיתית של הבריאה... המבחן לאדם אם כבוד ה' הוא דורש או בכבוד עצמו הוא רוצה, זה בעת שרואה את חבריו מצליח בלימודו ושמח בכל לבו, אז סימן שרוצה באמת בכבוד שמים" (שפתי חיים מועדים ג, עמ' מה-מז).

זה היה הכישלון של תלמידי רבי עקיבא, שלא מילאו את משימתם לתקן את חרפת שכם ושיטים ולהביא כבוד שמים אמיתי. הם כנראה דרשו יותר את כבוד עצמם, ועל כן "לא נהגו כבוד זה בזה" - לא החשיבו את החברותא, ולא התכוננו כיאות למתן תורה, לכבוד התורה ולכבוד שמים!³³ ומשום כך "כולם מתו בפרק אחד", אע"פ שאין כאן חייבי כריתות ומיתות בית דין ושמים. ועדיין העולם מצפה למילוי כבוד התורה וכבוד ה' לכפר על חרפת שכם והשיטים, וזו עבודתנו בספירת העומר לקראת קבלת התורה בשבועות: "יהי כבוד חברך חביב עליך כשלך", ומתוך כך ירבה גם כבוד התורה וכבוד מלך הכבוד.

³³ לא נכנסו כאן להוכיח שהכלל שהקב"ה מדקדק עם הצדיקים אינו חל רק על צדיקים ביחס לאנשים אחרים, אלא גם לתכונות של כל צדיק שבנקודת העבודה המיוחדת שלו הוא נשפט בדין מדוקדק שבעתיים. כך נבחן אברהם איש החסד על שלא הגיש מים לאורחים בעצמו [אלא ע"י שליח], למרות שבאותה שעה עסק בהכנסת אורחים (ראה בבא מציעא פו, ע"ב). יעקב איש האמת נידון על ששיקר לאביו, למרות שעשה זאת במצוות אמו הנביאה, ועוד. הארכת בענין זה בעיוני פרשה בראשית, עמ' 83; עיוני פרשה במדבר, עמ' 171 ועוד. אף כאן דקדק ה' עם צדיקים במידה שהיו אמורים לתקן.